

EDUARD NICOL: ARRELS, DUBTES I PARAULES

EDUARD NICOL: ROOTS, DOUBTS AND WORDS

JOAN CUSCÓ I CLARASÓ
Universitat de Barcelona

RESUM

L'objectiu d'aquest article és presentar les principals característiques de la filosofia d'Eduard Nicol, nascut a Barcelona el 1907 i mort a Mèxic el 1990. El 1939 va haver d'exiliar-se a Mèxic, on es doctorà en Filosofia (amb la tesi *Psicología de las situaciones vitales*) i desenvolupà la seva carrera com a professor i investigador. Actualment, Nicol és un dels filòsofs més importants de la filosofia catalana i la seva obra és considerada rigorosa. Per tant, abordarem les principals qüestions plantejades per Nicol i intentarem determinar com enllaça la filosofia i la vida humana.

Paraules clau: filosofia catalana, (Eduard) Nicol, Universitat de Barcelona.

ABSTRACT

The aim of this article is to present the main features of Eduard Nicol's philosophy, who was born in Barcelona in 1907 and died in Mexico in 1990. In 1939 he had to go into exile in Mexico, where he got his PhD in Philosophy (with the thesis *Psicología de las situaciones vitales*) and developed his career both as a professor and a researcher. Currently, Nicol is one of the most important philosophers in Catalan Philosophy and his work is considered to be rigorous. Therefore, we will address the main questions posed by Nicol, and will try to determine how he links philosophy and human life.

Keywords: Catalan philosophy, (Eduard) Nicol, University of Barcelona.

1. EDUARD NICOL I L'EXILI FILOSÒFIC

El barceloní Eduard Nicol i Francisca (1907-1990) és, a casa nostra, un filòsof que mereixeria molt més reconeixement i presència. Personalment, el considero el filòsof català més important del segle xx (per la seva obra, per la seva feina i per la seva projecció i influència).¹ Jo el vaig descobrir per casualitat quan vaig començar a llegir tots els llibres de filòsofs catalans que hi havia a la biblioteca de la Facultat de Filosofia. Els de Nicol hi eren gairebé tots i de seguida em van atraure pel seu rigor i profunditat. I això era excepcional (que hi fossin, i que tinguessin aquella sistematicitat que ell tant reclamava a la filosofia del país). Per tant, en acabar de llegir els que hi havia vaig sentir la necessitat de comprar i llegir la resta d'obres de Nicol (que vaig fer-me enviar de Mèxic). I potser és per aquesta emoció inicial que dic el que dic.

La jornada d'avui sobre Nicol (i la que properament es farà a l'Ateneu Barcelonès) amb Ricardo Horneffer (a qui vaig conèixer l'any 2007 en motiu del simposi que la Càtedra Ferrater Mora dedicà a Nicol), és com un retrobament estrany.² Primer, perquè el Ricardo sí que va ser deixeble de Nicol i l'ha estudiat a fons.³ Segon, perquè és un tipus d'acte poc freqüent: estrany, però necessari; i, per a mi, molt important. No debades, he tingut la sort de poder compartir jornades de treball / diàleg amb alguns deixebles del Ricardo que han vingut a Barcelona mentre feien les seves tesis doctorals sobre Nicol; sobretot amb Mario Alvarado.⁴ Amb ells vaig poder trobar interlocutors que coneixien a fons l'autor i la seva recepció.

Tot plegat, doncs, és un pèl paradoxal o, com a mínim, impensable en

1 Una petita mostra de la repercussió de l'obra de Nicol en els nostres dies la tenim en la reedició de les seves obres i en els articles publicats els darrers anys per professors d'universitats espanyoles i llatinoamericanes (com Francisco Javier Cortés, de Salamanca; i Roberto Andrés González, Arturo Aguirre, Eduardo Yahair i Yver A. Beltrán García, de Mèxic); en els dos llibres publicats a Itàlia i dedicats a l'estudi de Nicol per Stefano Santasilvia (*Tra Metafisica e storia*, 2010; *Simbolo e corpo*, 2013) i en tesis doctorals presentades a la UNAM (com la de Mario Alvarado, *El problema de la crisis de la ciencia en la filosofía de Eduardo Nicol*, 2011), i a la Universitat de Barcelona (com la de Carlos Enrique González Sierra, *Elaboración de un sistema pedagógico a partir del sistema filosófico de Eduardo Nicol*, 1994).

2 Cf. J. M. Terricabras (ed.), *La filosofía d'Eduard Nicol* (Girona: Documenta Universitaria, 2010).

3 Una introducció breu i ben feta és la de R. Horneffer, *Eduardo Nicol: Semblanza*. (Mèxic: El Colegio de Jalisco / Generalitat de Catalunya, 2000).

4 Cf. nota 1.

altres indrets, cultures o tradicions filosòfiques. Però referma la importància del seminari. I, malgrat que fa anys que no rellegeixo a fons Nicol, no podia rebutjat la invitació a participar-hi. Fet i fet, podem ben dir que aquest seminari és com un joc de paradoxes, ja que el mateix Ricardo acaba de plantejar una paradoxa per a fer fructífer el diàleg i per obligar-nos a mirar les coses d'una altra manera; d'una manera que ens acosti a la filosofia de Nicol.

La llunyania de Nicol del nostre món acadèmic i cultural té com a primer motiu la guerra; com a segon motiu el franquisme; i, finalment, s'ha petrificat per deixadesa. L'obra de Nicol la tenim a la biblioteca de la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona per l'amistat d'aquest amb Francesc Gomà. Nicol li enviava tots els seus llibres i Gomà en donava un exemplar a la biblioteca. Sobre els llibres que Gomà va heretar i de quina manera jo vaig descobrir aquest fet, ho vaig saber perquè un dia em va sobtar veure que en Jaume Mascaró tenia al seu despatx de la Facultat la primera edició de la *Metafísica de la expresión* (que havia heretat de Gomà). Va ser una sorpresa veure que Jaume Mascaró (que va ser el director de la meua tesi doctoral) tingués llibres de Nicol, que ell em va confessar que no havia llegit perquè no era el seu àmbit de treball i se sentia lluny d'aquella generació; tot i que es va mostrar interessat pel fet que jo introduís Nicol en la meua tesi.⁵

Explico això per arribar a un fet paradoxal. Avui tenim aquí el principal deixeble de Nicol (que és mexicà) i, al seu costat, algú que ha llegit Nicol per casualitat (i que és català). Era estrany que els seus llibres estiguessin a la biblioteca, i no era un filòsof que s'ensenyés a la Universitat de Barcelona. En aquest sentit, cal no oblidar les ruptures que ha patit la filosofia en el nostre país; ruptures que han dificultat la recepció, el lligam i el *diàleg* amb els professors que havien treballat abans que nosaltres a casa nostra (de fet, Nicol va morir quan jo ja estudiava filosofia). Jordi Sales ha fet algunes bones reflexions sobre aquest tema en el seu darrer llibre,⁶ i Nicol ho explicava en un article l'any 1941:

A Catalunya no havíem arribat encara a la formulació conceptual rigorosa del nostre destí nacional. Tot just la Història estava formulant les seves síntesis crítiques i ens començava d'oferir la comprensió del sentit de la nostra existència passada. Aquesta és la missió d'avui. [...] La veu que

5 De fet, un dels meus primers articles sobre filosofia el vaig dedicar a Nicol i a Sartre; cf. J. Cuscó, «Jean Paul Sartre i Eduard Nicol. L'existència temporal de l'ésser», *Revista de Catalunya* 136 (1999): 7-20.

6 J. Sales, *Escrips sobre la filosofia catalana* (Cabrera de Mar: Galerada, 2018), 34-35, 81.

havia pogut formular-ho ens ha mancat en les hores tràgiques, i aquesta fou potser la pitjor de les tragèdies.⁷

I ho diu per remarcar que s'estava construint una filosofia (que sempre ve darrera de la història); una nova consciència de la situació,⁸ i que aquesta s'estroncà.⁹

Tanmateix, ara voldria portar aquest fet al terreny de fer-nos conscients que el problema de les ruptures és encara irresolt quan parlem de l'*exili*. No pas el de l'exili físic de Nicol (que mai no va voler tornar, mentre no hi hagués democràcia) sinó, sobretot, el de l'exili que tenim els qui ens dediquem a la filosofia amb la nostra *memòria*. I és que com molt bé va dir Rodolf Llorens (que també va haver de marxar i morir a l'exili): «En totes les nacions hi ha escoles i institucions oficials que obliguen a conèixer l'idioma i la cultura pàtria. A Catalunya és al revés, s'obliga a desconèixer-ho. Els catalans, culturalment, som gent exiliada estiguem a Amèrica o a Catalunya».¹⁰

Abans de continuar, doncs, permeteu que m'aturi en tres paraules que han sortit i que considero cabdals i interrelacionades: *diàleg*, *exili* i *memòria*. I ho vull fer remetent al que va dir Nicol. Sobre el diàleg i la memòria amb aquells

7 E. Nicol (1941), «El destí dels pobles», dins A. Aguilar (ed.), *Las ideas y los días: artículos e inéditos 1939-1989* (Mèxic: Afinity, 2007), 5.

8 Al llarg del text utilitzo amb intenció el concepte «situació» (que remet a la «situació vital» de què parlà Nicol). Per tant, cal aclarir que per a Nicol la situació no és allò que acompanya o que és donat o que determina la vida i el seu desplegament. La «situació vital» és una «relació vital» determinada i temporal que es manté amb el que ens rodeja: una creació humana que naix de relacionar-se amb sí mateix (amb allò que és humà), amb la naturalesa i amb la divinitat (o misteri). Cf. E. Nicol, *Psicología de las situaciones vitales* (Mèxic: FCE, 1975), 93; J. Sales, *Coneixement i situació* (Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2014) 35. En rellegir la definició de l'ésser humà com a «ésser racional» a partir del terme grec *logos*, Sales afirma que «sembla que “racional” és menys el que l'home ja és que allò que l'home vol ser, o allò que ha de ser».

9 A finals de l'any 1928 Nicol cospa que hi ha un canvi d'actitud i de mentalitat que ha de ser l'impuls per a la construcció d'aquesta cultura i d'aquesta filosofia fortes. Cf. E. Nicol, «De la joventut i d'altres coses», *La Veu de Catalunya* (1929, gener, núm. extr.): 8: «aquests dies em fa vibrar amb un joiós optimisme, la constatació en la nostra joventut, d'un estat d'activitat general, i alhora d'introspecció i d'atenció pels afers transcendents, que ve a resoldre en el gresol de les afalagadores esperances el pessimisme que sobre aquest punt ens envaeix massa sovint quan observem i meditem sobre casos particulars lamentables». Un canvi que dins de la Facultat de Filosofia quedà ben clar l'any 1931, fet que Nicol va deixar per escrit a l'article «La Facultat de Filosofia», *Mirador* 141: 3.

10 R. Llorens, *D'art, política i cinema* (ed. J. Cuscó; Catarroja: Afers, 2019), 156.

que han llaurat el mateix camp abans que nosaltres, Nicol és molt clar. La filosofia és diàleg, i diàleg és lluita i adquisició de llibertat. I del diàleg en naix la memòria, la qual és en realitat un nus temporal format pel passat, el present i el futur (construir, comprendre i projectar): «El ser que filosofa, en cualquier lugar y tiempo, recibe la herencia del pasado filosófico. El pasado es ineludible, y al mismo tiempo irreproducible».¹¹ En el cas que ens ocupa, però, el diàleg ha estat escàs o nul per culpa de l'exili, del franquisme i de la deixadesa (tot i que ja fa anys que no hauria de ser així). Un exili que Nicol va viure des d'una perspectiva triple, segons va dir: per a ell fou l'exili de la terra (on havia nascut i on s'havia format), de la llengua (amb què sempre havia parlat i pensat) i dels pensaments vigents, cosa que ens retorna a la idea del diàleg real que ell va fer amb els autors (Hegel, Nietzsche, Heidegger, Sartre, Ortega, Bergson, Dilthey, Kierkegaard, Smith, San Juan, Goethe, Hume, Freud) i moviments més importants (l'existencialisme, l'historicisme o la fenomenologia).¹²

2. DEL 1934 I LA UNIVERSITAT DE CATALUNYA

Feta aquesta presentació, voldria dir quatre coses de la biografia i del caràcter de Nicol, malgrat que en afers personals era una persona hermètica. Nicol estudia a la Universitat de Barcelona, és membre del sindicat d'estudiants,¹³ escriu crítiques teatrals i musicals en diverses revistes (*La Veu de Catalunya*, *D'Ací d'Allà*, *Revista de Catalunya*), treballa de secretari per a la Fundació Bernat Metge, el 1934 és el secretari de la comissió que (formada per Estelrich, Cambó, Montoliu Ramon d'Alòs i Patxot) fa un homenatge a Jaume Massó i Torrents... Tenim una persona que treballa esforçadament i que vincula teoria i acció; que s'escarrassa molt i en diferents fronts i interessos. De fet, no tenia una posició social alta i havia de furgar molt per viure i estudiar. Hi ha un exemple de la seva capacitat per sistematitzar i tenir mètode, i per treballar en projectes a l'engròs; em refereixo a la participació de Nicol en el *Diccionario de la Música Ilustrado* (1927). El compositor Jaume Pahissa, que també va acabar a l'exili, en fou el director tècnic; Albert Torrellas va ser-ne a el director en cap, i Nicol en fou el redactor en cap.

11 E. Nicol, *La reforma de la filosofía* (Mèxic: FCE, 1980), 172.

12 Cf. X. Rubert de Ventós, *Pensadors catalans* (Barcelona: Edicions 62, 1987), 21.

13 L'any 1931 va assistir al congrés federal de la Unió d'Estudiants Hispànics i diu que per a Catalunya cal partir de dos principis: l'exercici del dret a ésser ensenyat en la llengua materna i que la Universitat tingui autonomia. Cf. E. Nicol, «El Congreso de la U.E.F.H.», *Mirador* 149 (1931): 3.

L'any 1933 es va llicenciar amb premi extraordinari (essent un dels seus mestres Jaume Serra Hunter), el curs següent va fer estudis de postgrau a la Universitat Internacional de Santander, i a principis del 1934 va ser nomenat professor ajudant del Seminari de Pedagogia (conjuntament amb Jordi Maragall). És, també, el moment en què els seus companys comencen a fer les tesis doctorals, moltes de les quals no van ser acabades pel trencament que suposà la guerra.

El 1937, Nicol formà part (conjuntament amb Joaquim Xirau, Emili Mira i Núria Folch)¹⁴ de la delegació del Sindicat de l'Ensenyament que anà a donar suport als professors de la Universitat de Madrid que en aquell moment eren a València; i fins el dia 27 de maig del 1938, en què ja fou mobilitzat per anar al front de guerra (per voluntat pròpia), Nicol exercí de representant dels professors ajudants a la Junta de Facultat. De fet, aquell 1938, Nicol també era catedràtic i director de l'Institut Salmerón de Barcelona.

Quan a principis de febrer del 1934 comença a treballar a la Universitat Autònoma de Barcelona (també denominada «Universitat de Catalunya») com a professor ajudant de la secció de pedagogia, forma part del nou estol de joves professors de la Facultat de Filosofia, Lletres i Pedagogia al costat de Domènec Casanovas (que entrà com a ajudant a la secció de filosofia),¹⁵ de Jaume Vicens Vives (que ho va fer a la d'història) i de Guillem Díez-Plaia (que entrà a la de literatura). Tots ells configuren una fornada de professors que es va disgregar després de la guerra.¹⁶

En el cas de Nicol, cal que la seva tesi doctoral es va transformar, finalment, en el seu primer llibre. Com conta ell mateix, va haver de reescriure amb gran esforç la tesi per traduir-la al castellà i publicar-la com a *Psicología de las situaciones vitales* (1941).¹⁷

De fet, un cop acabada la guerra, el 1939, la Facultat quedà completament desmantellada i comencen a circular noms per refer el professorat. De les cinc càtedres que hi havia, la de Lògica i la d'Història queden vacants (eren

14 El 27 de maig de 1938 la comissió acadèmica formada per Xirau, Font i Roura aprovà el projecte de tesi doctoral de Núria Folch Pi *El árbol del amor, de Ramon Llull*. Curiosament, el mateix dia, a les actes de la Facultat, se'ns diu que Nicol ha estat mobilitzat.

15 L'any 1934 Casanovas començà la tesi doctoral *Problemas lógicos de Leibniz*, dirigida per Joaquim Xirau, qui també dirigia la tesi mencionada de Núria Folch.

16 El curs 1934-1935 també s'incorporen com a nous professors Pere Grases, Joan Roure Parella, Joan Mascaró, Pere Bohigas, Higini Anglès i Juan David Garcia Baca, entre d'altres.

17 E. Nicol, *Psicología de las situaciones vitales* (Mèxic: El Colegio de México, 1941).

les de Joaquim Xirau i Jaume Serra Hunter), la de Teoria de la Literatura i Art queda en una situació indefinida (perquè les autoritats no saben com resoldre el cas d'Àngel d'Araiz), i només segueixen ocupades les de Psicologia (per Font i Puig) i la d'Ètica (per Tomàs Carreras Artau). També hi havia nombroses baixes entre els professors: Eduard Nicol, Jaume Roure Parella, Pere Grases, Domènec Casanovas i Núria Folch són a l'exili. Joan Mascaró s'instal·là a Cambridge el 1939, i Juan David García Baca, que havia marxat a la Universitat de Santiago el 1936, també anirà a l'exili.

Aleshores, a Catalunya, comença un procés per veure qui pot ocupar les càtedres esmentades. I és quan, al costat dels germans Carreras i Artau, de Francesc de Paula Mirabent, de Pere Font i Puig i de Ramon Roque (que és nomenat catedràtic de Metafísica), hom baralla els noms d'Albert Bonet (per donar classes de pedagogia), de Josep Calsamiglia (per donar-ne de lògica), de Joaquim Maria de Osoria (per fer les classes de psicologia, ja que no cobraria per fer-ho); i també els de Josep Font Trias, Jordi Maragall, Joan Barberà i Amàlia Tineo, la qual serà nomenada professora auxiliar d'introducció a la filosofia (l'any 1941).

Un clar exemple de com funcionava la universitat el trobem al Llibre d'Actes de la Facultat. La darrera acta signada per Joaquim Xirau com a degà és del dia 3 de novembre de l'any 1938 i la següent ja no la trobem fins el dia 20 de maig del 1944; en aquesta, s'especifica que en iniciar la sessió s'ha llegit i s'ha aprovat l'Acta anterior del dia 26 de juny del 1936 (que és la darrera feta abans del Cop d'Estat de Franco del 18 de juliol del 1936). Aquest tall temporal d'uns sis anys, també el pateixen els alumnes: se'ls fan repetir els cursos fets entre els anys 1936 i 1939, ja que s'havien dut a terme «durante el periodo rojo», i perquè durant aquests anys a la zona controlada per les tropes franquistes els cursos universitaris havien quedat aturats i es considerava que els estudiants que vinguessin d'aquestes zones estarien en situació d'inferioritat amb els que havien fet els cursos a Barcelona.

De la seva banda, a Mèxic, Nicol reprèn el seu tarannà. El 1941 obté el títol de doctor; funda el Centro de Estudios Filosóficos i la revista *Filosofía y Letras* de la Facultat de Filosofia. El 1942 escriu la introducció a les traduccions d'Adam Smith i de David Hume. El 1943 és becat per anar a la Fundació Rockefeller i assisteix a la *First Inter-American Conference of Philosophy* celebrada a Yale (del 30 d'abril a l'1 de maig). El 1945 tradueix Werner Jaeger. El 1946 publica *Idea del hombre* i funda el Seminario de Metafísica (que va dirigir quaranta-quatre anys, formant professors de la UNAM i d'altres universitats). El 1947 tradueix Cassirer. Entre 1947 i 1951 escriu en diaris diversos. El 1950 publica *Historicismo y existencialismo*; el 1953, *La vocación huma-*

na, que és un llibre en què recull textos escrits entre 1939 i 1953; i el 1957, la *Metafísica de la Expresión*. El 1954 funda la revista *Dianóia*, *Anuario de Filosofía del Centro de Estudios Filosóficos* i el 1956 és convidat a diferents universitats de l'Amèrica del Sud.

Podríem dir que, després de l'etapa vital a Catalunya, durant aquests primers anys comença a intuir-se una segona etapa¹⁸ que durà uns trenta anys, durant la qual el pensament de Nicol i la seva acció educadora es desplega amb fermesa. Després, arriba una tercera etapa, centrada en les dècades del 1970 i del 1980. Tanmateix, el seu pensament no s'ha d'entendre per «etapes», ja que (com ell mateix va dir) «el pensament filosòfic és un tot orgànic».¹⁹ El que passa és que Nicol, en aquesta tercera etapa, reescriurà el que ja ha escrit i, per exemple, dels dos darrers llibres esmentats, en tenim dues versions diferents.

Nicol és sistemàtic i metòdic i aplica el mètode del diàleg al propi pensament i a la pròpia obra. Per tant, no es tracta d'etapes sinó més aviat d'un procés amb moments d'irreversibilitat, amb salts qualitius que obliguen a rellegir i a reescriure allò mateix que havia estat pensat i escrit: és un exercici d'introspecció a partir de la pròpia obra. I és que, com va dir Joan Fuster, només entenem allò que rellegim.

3. A L'ARREL

La filosofia de Nicol naix i creix en un context de crisi: de crisi de la filosofia, de les arts i de les humanitats. I ell n'és conscient. I el seu exercici és el de retorn a les arrels gregues. Nicol pensa que per avançar cal rellegir i reaprendre. Retorna al món grec i, com diu a l'any 1983,²⁰ retorna al mateix concepte de «fenomenologia» no pas per veure què tenen en comú les diferents branques de la fenomenologia que s'han anat desplegant al llarg dels anys (a través de Heidegger, Husserl i altres autors) sinó, sobretot, per copsar què amaga o inclou el concepte mateix de fenomenologia. Es tracta d'anar a l'arrel, a la radicalitat dels problemes; perquè el món naix de la paraula, i perquè el retorn és diàleg. Diàleg fructífer i valent.

18 També des d'una perspectiva més conceptual, perquè els conceptes de «destí», «atzar» i «necessitat» que apareixen el 1941 per a comprendre i definir la psicologia de les «situacions vitals» han transmutat, a la *Metafísica de la expresión*, en «necessitat», «llibertat» i «atzar».

19 E. Nicol, *La revolución en la filosofía: crítica de la razón simbólica* (Mèxic: FCE, 1982), 9.

20 E. Nicol, «Discurso sobre el método», *Enraonar* 10 (1984): 125-132.

Per a Nicol, la filosofia sempre ha estat fenomenològica i dialèctica; i una tasca per trencar molts tòpics: el dualisme cos-ment, el dualisme situació-individu, el dualisme biologia-cultura, el dualisme matèria-paraula, el dualisme individu-comunitat, el dualisme subjecte-objecte; o també, com ha explicat el professor Horneffer, entre fenomen i misteri. I tot això, Nicol ho fa tenallant i entrellaçant les nocions d'«ésser», de «temps» i d'«expressió».

El diàleg amb els grans pensadors i amb les paraules i el seu sentit és vital per a Nicol. Ell pensa que només d'aquesta manera pot aconseguir que la filosofia generi un estat de consciència (una consciència de la «situació»). I cal generar aquest estat de consciència perquè la filosofia no és una cosa allunyada de la vida: ha de servir per crear persones capaces d'esdevenir futurs dirigents polítics, culturals, econòmics...; i ha de servir per fomentar una formació de l'ésser humà que es dirigeix tant a «l'home nacional» com a «l'home universal». I ell ho fa treballant en els dos àmbits que li són propis: la ciència (o «saber pur») i la *Paideia* (o «*ethos*»).

Per assolir aquests objectius cal tenir clar, com ha dit el professor Horneffer, que no en tenim prou amb la «lògica estàtica del judici conceptual» o amb una «lògica dinàmica però mancada de sentiment». Cal, com assenyala Nicol, una «lògica dinàmica de la veracitat»: una nova lògica.²¹ I el seu punt de partida consisteix en no separar misteri i fenomen (com ha explicar Horneffer) perquè «l'aparència és el món del qual vivim. Com diu Gide, “la veritat és l'aparència, el misteri és la forma, i el que l'home té de més profund és la pell”. [...] El gest expressa la nostra forma de viure en el món, i l'actitud, que és l'harmonia del gest, expressa el nostre estil [...]. Cada perspectiva és un món nou».²²

4. DEL DUBTE

No puc fer ara una presentació completa de l'obra de Nicol; tampoc debatre tot allò que m'ha aportat (que amb els anys m'adono que és molt), ni tot allò amb què discrepo (sobretot al voltant de la noció de temps). Ara bé, sí que voldria fer dos apunts finals.

El primer: posar sobre la taula la importància del «dubte». El professor Ricardo Horneffer ja ha explicat molt bé el tema de la fenomenologia i de la

21 Cf. E. Nicol, « Paisatge i veritat. Filosofia de cambra ». *Revista dels catalans d'Amèrica* 3 (1939): 21-27.

22 E. Nicol, *Las ideas y los días: artículos e inéditos 1939-1989* (ed. A. Aguilar; Mèxic: Afinita, 2007), 25.

dialèctica: els desplegaments filosòfics del «fenomen» i del «diàleg». Però al costat d'ells, per al filòsof, hi ha el tema del «dubte». O, si ho prefereixen, de l'escepticisme com a motor del pensament. Nicol va tractar aquest tema en un article de l'any 1969 anomenat «El hombre y la duda».²³

El dubte ens posa, a tots, enfront de la vida, de la qual tenim molt poques certeses (i algunes són nocives). El dubte ens fa iguals (als filòsofs i als no-filòsofs). Dubtar és desplegar una consciència de segon grau; i el dubte és un fet vital important, ja que o bé ens porta cap a la saviesa o bé ens aboca a la desesperació (expressa el sentit tràgic de l'existència humana). En aquest cas, no es tracta d'un dubte metodològic sinó d'un dubte vital. Com escriu Xavier Benguerel, «qui sap si el dubte és l'única raó de viure».²⁴ El dubte pertany i dona moviment a la situació vital i permet l'enllaç i el diàleg entre la vida quotidiana i la vida intel·lectual.²⁵

5. DE LA PARAULA

L'altre apunt que voldria fer és sobre la paraula. Nicol es va preocupar profundament per redescobrir el sentit de les paraules i dels conceptes. I digué ben alt que la filosofia es basa en la paraula. La paraula que informa, forma i transforma la vida humana, al mateix temps que ella es forma i transforma; la paraula que és llenguatge i que és un dels misteris més difícils amb què toquem encara en els nostres dies. En efecte, l'origen de la paraula ha portat de corcoll, encara sense desllorigador, a autors com Darwin, Wallace, Chomsky, Everett, Jarvis i Tomasello, entre d'altres.²⁶

Per a Nicol, la raó i la vida són inseparables, com ho són la filosofia i la vida, la vida i la llibertat. Com ell mateix diu:

Tan ardiente ha sido mi vocación, que siempre me ha costado gran esfuerzo sentirme satisfecho, como el buen albañil se siente satisfecho los sábados al ver su obra bien hecha [...]. He intentado inspirarles dos cosas, una

23 E. Nicol, «El hombre y la duda», *Atlántida. Revista de Pensamiento Actual* 42 (1969): 555-569.

24 X. Benguerel, *L'home i el seu àngel* (Barcelona: Edicions de la Rosa dels Vents, 1937), 37.

25 Òscar Wilde ja va dir que entre la creença que mena a la passivitat i el dubte que promou l'acció calia defensar el dubte que genera activitat absorbent. I Jaume Cabré, a *Tres assaigs* (Barcelona: Proa, 2018, 331) ha escrit que «el dubte engendra l'art».

26 Cf. T. Wolfe, *El reino del lenguaje* (Barcelona: Acantilado, 2018).

fe y un método. Una fe en la razón de la verdad, y un sentido del método, sin el cual la mente no produce buen discurso.²⁷

La filosofia és un art i culmina en la poesia. Va més enllà de l'artesanía, no pas perquè no hagi de ser sistemàtica sinó perquè ha de ser creativa; perquè transforma el nostre mode d'ésser i, en fer-ho, el fa aparèixer; perquè la paraula i el símbol venen conjuntament i ells són la nostra manera de viure i de conèixer. Aquesta perspectiva és la que constitueix l'eix transversal de *La agonía de Proteo*:

El hombre es proteico porque cambia de forma; es proteico, sobre todo, porque cada hombre tiene su propia forma de cambiar. [...] El hombre da la cara hablando, y esto es como ofrecer un movimiento dramático sin desenlace, pues nadie puede decir jamás la última palabra. [...] La historia es el curso de esa provisionalidad continua [...] cuya forma se revela en la transformación. [...] La temporalidad es una ambigüedad. [...] El hombre está en un proceso de formación constante. [...] El cambio es constante sea deseado o indeseable [...]. El hombre pierde el tiempo cuando suelta amarras y queda a la deriva. Si no hace nada nuevo de sí mismo, se pierde a sí mismo. [...] La novedad no es un desprendimiento; [...] la transformación requiere forma previa [...] la innovación es radical cuando tiene raíces.²⁸

És, doncs, la paraula qui ha permès retrobar Nicol, enfrontar-nos als dubtes, retrobar-nos, i dialogar els catalans i els mexicans amb i a través de Nicol. Retrobar i dialogar amb aquella «tradició» que, com a continuïtat, Nicol reclama per a qualsevol pensament filosòfic reeixit. I és que, com hem dit al començament, el pensament brosta i rebrosta en el nus conceptual que es genera en la confluència del passat, del present i del futur. I això passa individualment i col·lectiva. Ho contà Nicol en recordar la seva primera formació, la qual el va posar en «situació» a través de noms com Joan Maragall, Ramon Turró o Josep Torras i Bages:

Los jóvenes de mi generación, cuando ingresamos en la facultad, disponíamos de toda esta base. La formación preliminar podía haber sido

27 J. González i L. Sagola (eds.), *El ser y la expresión: homenaje a Eduardo Nicol* (Mèxic: UNAM, 1990), 30.

28 E. Nicol, *La agonía de Proteo* (Barcelona: UNAM / Herder, 2004), 19, 24, 36, 47, 113-114.

diversa, en unos y otros [...]. Pero la tradición común era un factor de integración. También había unos que eran más reflexivamente conscientes de ella [...]. Fue por obra del azar —o de una afinidad electiva, si así cabe decirlo, más poéticamente— que yo pude recoger desde niño, sin esperar los estudios superiores, los frutos de esa tradición. Ya en el ambiente de la escuela primaria y sobre todo por la enseñanza de ese gran maestro que era y es todavía Pedro Vergés, llegué a familiarizarme con los nombres de los próceres y, hasta donde lo permitía mi pueril inteligencia, con sus obras. Tendría 11 años, creo, cuando intenté por vez primera leer la filosofía crítica del gran biólogo Ramón Turró, en una edición de cubiertas rojas que teníamos en la pequeña biblioteca de la clase [...]. Ya entonces supiéramos, los escolares de mi tiempo, quién era Ramón Turró, como sabíamos quiénes eran los hombres de valía en cada sector de la cultura. No eran éstos como figuras remotas, ignoradas, sino personas próceres, es decir, muy elevadas y a la vez muy cercanas, familiares, de las cuales nos sentíamos en cierto modo dependientes.²⁹

Certament, aquesta era una de les bases de Nicol; però en el seus anys de joventut aquesta «situació» fou més desplegada. Així, el trobem discutint els posicionaments d'Eugeni d'Ors, llegint i assumint les obres de Josep Maria Capdevila i de Ferran i Mayoral, formant-se al costat de Jaume Serra Hunter; vivint amb intensitat l'activitat a la universitat i escrivint multitud d'articles en publicacions diverses. Fet i fet, el primer terç de la seva vida, viscut amb intensitat a Barcelona, és fonamental per a comprendre Nicol. En aquest sentit, les paraules que va dedicar a Capdevila defineixen molt bé allò mateix que ell va fer:

Les idees segueixen en la seva intel·ligència el procés normal. El llarg període de meditació i estudi precedeix a les puntualitzacions i els lligams sistemàtics.

Treball de pensador. El treball d'artista no és en ell menys essencial per ésser secundari. L'expressió de les idees amb aquell llenguatge tan harmoniós, i bellíssim.³⁰

29 E. Nicol, *El problema de la filosofía hispánica* (Mèxic: FCE, 1998), 192-193.

30 E. Nicol, «Impromptu dispers», *La Nova Revista* 10 (1927): 182.

La paraula ha permès saltar el dic dels tres exilis de Nicol. I la paraula de Nicol ens mena a treballar i a dialogar; també en la situació política que a principis del segle XXI es viu a Catalunya. No debades, el 1987 (en escriure unes notes autobiogràfiques) diu: «La unidad de España no existe, y sólo puede lograrse por la vía de ese *ethos* común (formación de un carácter, estilo, y proyecto de vida), y no por la unificación impuesta. Por esencia, la unidad del *ethos* es expresión de libertad».³¹ I és que com bé va dir ell, el filòsof ha de decidir entre fer política o fer filosofia, però mai no pot allunyar-se de la vida, i ha de fer conscients els problemes de la vida (i de les situacions).

De fet, tot i l'exili i la seva carrera professional, Nicol va mantenir els llaços amb els catalans a l'exili durant dècades. Així, quan va començar a viatjar per diferents universitats de l'Amèrica del Sud fent classes i conferències, solia visitar els casals catalans, tal com relaten les revistes de l'època. Per exemple, l'any 1956 a Montevideo:

El professor català Eduard Nicol que tant d'èxit ha tingut ací amb les conferències donades a la Facultat d'Humanitats i altres centres docents, ha estat obsequiat amb un sopar pel Casal Català. Hom ha tingut en compte no solament la seva significació intel·lectual ans també la seva conducta i actitud noble davant la dictadura franquista.³²

I el 1972, a Mèxic, on va mantenir una llarga relació amb el Casal Català i l'Orfeó; endemés, va participar en un cicle de conferències sobre l'ésser humà organitzades per l'Institut Català de Cultura amb el títol: «L'home i la filosofia».³³

5. CLOENDA BREU

Des de sempre, i al llarg de tota la seva vida acadèmica, Nicol demostra una vocació filosòfica acompanyada d'un treball intens i fructífer: ho palesen la pervivència de la seva obra, les revistes que va ajudar a néixer i la seva tasca pedagògica. Una obra que, com hem vist, retorna al sentit de les paraules i dels conceptes; retorna, en definitiva, als orígens de la filosofia i dialoga amb els pensadors contemporanis més importants. Tot plegat, amb l'objectiu de

31 Nicol 2007 (cit. nota 22): 17.

32 Cf. «De Montevideo», *Ressorgiment* 482 (1956): 7774.

33 Cf. «Cicle de conferències a l'Orfeó Català», *Ressorgiment* 660 (1971): 10584; «De Mèxic», *Ressorgiment* 672 (1972): 10778.

fer que el pensament filosòfic sigui viu i influeixi en i des del present. Nicol llegeix i rellegeix, discuteix i dialoga, ensenya i aprèn. La seva dedicació a la filosofia l'ha convertit en un referent tant pel que va dir com pel mètode que ens va ensenyar. Ell mateix és, doncs, un origen fiable i necessari per al pensament filosòfic dels nostres dies. I diem «origen» remetent al terme grec ἀρχή (*arché*), que vol dir «origen» i «ordre». En efecte, en tot origen ja hi ha un ordre, perquè «allò que és primer també és allò que ordena». Per a nosaltres, Nicol és origen de pensament; un punt d'inflexió dins la història de la filosofia contemporània.